

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Η Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας

(ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

4 - 6 Σεπτεμβρίου 2009 • Νυμφαίο Φλώρινας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Η Διδασκαλία
της Ελληνικής Γλώσσας
(ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΝΥΜΦΑΙΟ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
4, 5 και 6 Σεπτεμβρίου 2009

ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος:

Τομπαΐδης Δημήτριος
Ομότιμος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Μέλη:

Δαμανάκης Μιχάλης, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Ιορδανίδου Άννα, αν. καθηγήτρια ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Πάτρας
Καλλογήρου Τζίνα, αν. καθηγήτρια ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Αθήνας
Καμαρούδης Σταύρος, επίκ. καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Καψάλης Γεώργιος, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Κουτσογιάννης Δημήτρης, επίκ. καθηγητής Φιλοσοφικής,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Ματσαγγούρας Ηλίας, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Αθήνας
Μήτσος Ναπολέων, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Μπερελής Πέτρος, σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Νάκας Αθανάσιος, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Αθήνας
Ντίνας Κώστας, αν. καθηγητής ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Παπαδογιαννάκης Νικόλαος, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Σουλιώτης Μίμης, καθηγητής ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Τσιάκαλος Γιώργος, καθηγητής ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Χατζηπαναγιωτίδη Άννα, επίκ. καθηγήτρια ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Frederick Κύπρου
Χατζησαββίδης Σωφρόνης, καθηγητής ΤΕΑΠΗ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος

Κώστας Δ. Ντίνας

Γραμματέας

Άννα Βακάλη

Ταμίας

Άννα Χατζηπαναγιωτίδη

Μέλη

Αναστασία Στάμου
Τριαντάφυλλος Κωτόπουλος

Γραμματεία

Έφη Γώτη
Ευδοξία Τραιανού
Δημήτρης Χασανίδης
Ελένη Παπαϊωάννου
Στεφανία Τσακιροπούλου

Πλήρης βιβλιογραφική αναφορά άρθρου:

Ντίνας, Κ., Χατζηπαναγιωτίδη, Α., Βακάλη, Α., Κωτόπουλος, Τ. & Στάμου, Α. (επιμ.) 2010. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου με διεθνή συμμετοχή "Η Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας (ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης)", βλ. <http://linguistics.nured.uowm.gr/Nimfeo2009/praktika> ημερομηνία πρόσβασης ηη/μμ/εε

Σάββατο, 5 Σεπτεμβρίου 2009

- Ωρα **Αίθουσα 1**
Η ελληνική γλώσσα ως μητρική (πρώτη)
 Θεματική: **Γλωσσολογικά/Νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις**
 Προεδρείο: **Α. Νάκας - Σ. Χατζησαββίδης**
- 9.00-9.30 *Δραστηριότητες «με νόημα» για τα παιδιά της Α΄ τάξης του δημοτικού σχολείου προσαρμοσμένες σε δεδομένη περίσταση επικοινωνίας κατά τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στη σχολική τάξη*
Ε. Τοκμακίδου
- 9.30-9.50 *Η κατάκτηση των μορφοσυντακτικών δομών της ελληνικής από αλλόγλωσσους και φυσικούς ομιλητές της Β/Βάθμιας Εκπαίδευσης: μια συγκριτική ερευνητική μελέτη*
Κ. Ηλιοπούλου
- 9.50-10.10 *Στάσεις και απόψεις των δασκάλων για τα νέα σχολικά εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας των τάξεων Ε΄ & ΣΤ΄*
Κ. Αμραντίδου
- 10.10-10.30 *Επικοινωνώ στα ελληνικά με χειρονομίες και εκφράσεις: κριτήρια επιλογής και προτάσεις αξιοποίησης στην εκπαιδευτική διαδικασία*
Ι. Αντωνίου-Κρητικού
- 10.30-10.45 *Η διδασκαλία και η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας ως πρώτης/μητρικής μέσα από το γλωσσικό γραμματισμό από τους εκπαιδευτές ενηλίκων των σχολείων δεύτερης ευκαιρίας της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας*
Π. Βασιλειάδου
- 10.45-11.30 **Διάλειμμα - Καφές**
 Προεδρείο: **Μ. Σουηλιώτης, Κ. Ντίνας, Α. Χατζηπαναγιωτίδη**
- 11.30-14.00 **Επίσημη έναρξη**
 Επίδοση τιμητικής πλάκας στον Ομ. Καθηγητή κ. Δημήτριο Τομπαΐδη

ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΟΜΙΛΙΕΣ

1. Δημήτριος Τομπαΐδης, Ομότ. Καθηγητής Α.Π.Θ.
 2. Αθανάσιος Νάκας, Καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε. Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
 3. Ναπολέων Μήτρης, Καθηγητής Π.Σ. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
 4. Σωφρόνης Χατζησαββίδης, Καθηγητής Π.Σ. Α.Π.Θ.
- 14.00-17.00 **Γεύμα**
- 15.00-17.00 **Εργαστήρια**
 Θεματική: **Κοινωνικοπολιτισμικοί παράγοντες**
 Προεδρείο: **Γ. Τσιάκαλος - Ε. Θωμαδάκη**
- 17.00-17.20 *Παγκοσμιοποιημένη πληροφορία και διαμόρφωση μιας νέας γλωσσικής κουλτούρας*
Γ. Σταυριανός
- 17.20-17.40 *Η κουλτούρα στην αίθουσα διδασκαλίας της ξένης γλώσσας. Η περίπτωση της νέας ελληνικής*
Α. Χατζηπαναγιωτίδη
- 17.40-18.00 *Πολιτισμός και ιδεολογία στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης: μια συγκριτική προσέγγιση με τη διδασκαλία της ρωσικής*
Τ. Τριανταφυλλίδου, Ε. Θωμαδάκη
- 18.00-18.20 *Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης μέσα από εκπαιδευτικά εγχειρίδια για ενήλικες: γλωσσικές πραγματικότητες και κοινωνικές κατασκευές*
Μ. Μαργαρώνη
- 18.20-18.40 **Συζήτηση**
- 18.40-19.20 **Διάλειμμα**
 Προεδρείο: **Κ. Τσιούμης - Ι. Βαμβακίδου**
- 19.20-19.40 *Αφήγηση στις γλώσσες και τους πολιτισμούς: Εφαρμογές στην ελληνική σχολική τάξη*
Ρ. Καβούνη, Γ. Παπαδόπουλος, Π. Παπαναστασίου, Μ. Παρασκευά, Β. Πετράς, Θ. Πετρίδου, Β. Πηλιάτσικα κ.α.

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Γλωσσοδιδασκτικά συνεχή και ασυνεχή της τελευταίας τριακονταετίας: από τον επικοινωνιοκεντρισμό στον κοινωνιοκεντρισμό.

Σωφρόνης Χατζησαββίδης
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Abstract

This paper aims to show that the theories on language teaching of the last thirty five years are on a continuum. Therefore, initially, we present the basic principles of the communicative approach and move on to the theory of the pedagogy of literacy and multiliteracies, leading on to the critical literacy theory, which is the most recent approach in the field of language teaching. Finally, we present the basic principles of the aforementioned approaches, in order for us to acknowledge the continuity in their content, as well as to highlight their close relation to the rapid social changes that happened or are still happening during the recent years.

1. Αιτίες και αφορμές

Τα τελευταία χρόνια η διεθνής –εν μέρει και η ελληνική– κοινότητα των ασχολούμενων με τη Γλωσσοδιδασκτική έχει επικεντρώσει τον προβληματισμό της και την απορρέουσα από αυτόν παραγωγή δημοσιευμάτων σε μια πολύ κοινωνιοκεντρική προσέγγιση της διδασκαλίας της γλώσσας είτε ως μητρικής είτε ως δεύτερης είτε ως ξένης, με αποτέλεσμα να δίνεται η εντύπωση στους/στις λιγότερο ασχολούμενους/ες με τη Γλωσσοδιδασκτική αποδέκτες αυτού του προβληματισμού ότι εγκαταλείφθηκε πλέον η κυρίαρχη προσέγγιση του τελευταίου τέταρτου του 20^{ου} αι. που έγινε γνωστή με τον όρο *επικοινωνιακή προσέγγιση*. Αποδέκτης αυτών των εντυπώσεων, υπό τύπον ερωτήσεων, έχω γίνει κι εγώ σε διάφορα συνέδρια και σεμινάρια στα οποία παραβρέθηκα ως εισηγητής. Αυτή είναι η πρώτη αιτία που οδήγησε στη δημιουργία της εισήγησης που ακολουθεί.

Η εμφάνιση, εν είδει βομβαρδισμού, τα τελευταία χρόνια στη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία νέων όρων και εννοιών που αφορούν τη Γλωσσοδιδασκτική, όπως *γραμματισμός, εγγραμματισμός, γλωσσική επίγνωση, πολυγραμματισμοί, ειδολογική προσέγγιση, ολιστικές μέθοδοι* κτλ., φαίνεται να έχει δημιουργήσει από τη

μία σύγχυση στους/στις αποδέκτες των όρων αυτών και του σχετικού εννοιολογικού τους περιεχομένου ως προς τα όρια τους, τις μεταξύ τους ομοιότητες και διαφορές και από την άλλη δίνεται η εντύπωση ότι εγκαταλείφθηκε πλέον η κυρίαρχη προσέγγιση του τελευταίου τέταρτου του 20^{ου} αι. που έγινε γνωστή με τον όρο *Επικοινωνιακή Προσέγγιση*. Αυτή αποτελεί τη δεύτερη αφορμή που οδήγησε στη δημιουργία της εισήγησης που ακολουθεί.

Η αφορμή όμως που παρήγαγε αυτήν την εισήγηση είναι η πρόσκληση στο συνέδριο αυτό που το περιεχόμενό του αφορά εξ ολοκλήρου τη διδασκαλία της γλώσσας και μου δίνεται η ευκαιρία να αποσαφηνίσω, στο μέτρο του δυνατού, σε νέους κυρίως ανθρώπους, ορισμένες λανθασμένες εντυπώσεις που έχουν δημιουργηθεί σχετικά με τη συνέχεια ή μη συνέχεια των γλωσσοδιδακτικών θεωριών της τελευταίας τριακονταετίας. Και για την αφορμή αυτή που μου έδωσε η Οργανωτική Επιτροπή δεν έχω παρά να την ευχαριστήσω και να της ευχηθώ κάθε επιτυχία στις εργασίες του συνεδρίου.

2. Σκοπός

Μετά από αυτά, όπως καταλαβαίνετε, σκοπός της ανακοίνωσής μου είναι να περιγράψω τα δομικά στοιχεία και άλλα χαρακτηριστικά που διαμόρφωσαν τη μετάβαση από την κυρίαρχη για πολλά χρόνια *επικοινωνιακή προσέγγιση* στον *κριτικό γραμματισμό* και να προσπαθήσω να αποδείξω ότι μέσα από τα φαινομενικά ασυνεχή της σύγχρονης Γλωσσοδιδακτικής υφίσταται μια αρκετά συμπαγής και συνεπής συνέχεια του γλωσσοδιδακτικού προβληματισμού.

Για να γίνει σαφής αυτή η θέση, πρέπει να γίνει αναφορά στις επιστημολογικές καταβολές, τις κοινωνικοπολιτιστικές προϋποθέσεις που δημιούργησαν τους ανάλογους προβληματισμούς, καθώς και στις βασικές αρχές των εν λόγω προσεγγίσεων.

3. Από την επικοινωνιακή στην κειμενοκεντρική προσέγγιση και στην παιδαγωγική των πολυγραμματισμών. (μεταεπικοινωνιακές προσεγγίσεις).

Από τα μέσα σχεδόν της δεκαετίας του 1970 η γλωσσολογική έρευνα μέσα από την επίδραση κλάδων και τομέων της Γλωσσολογίας, της Πραγματολογίας, της Κειμενογλωσσολογίας και της Ανάλυσης Λόγου, άρχισε να μετατοπίζει το ενδιαφέρον

της ολοένα και περισσότερο από τη μελέτη της γλώσσας ως αποπλαισιωμένης οντότητας στη μελέτη του επικοινωνιακού της και του λειτουργικού της χαρακτήρα. Πολλές από τις θέσεις αυτές αξιοποιήθηκαν κατάλληλα από τους ειδικούς της Γλωσσοδιδασκαλικής και συνέβαλαν στη διαμόρφωση της ονομαζόμενης *επικοινωνιακής προσέγγισης*, με την οποία αναγνωρίζεται ως πρωταρχικός στόχος η καλλιέργεια του προφορικού και του γραπτού λόγου ως εκφράσεων της επικοινωνιακής διάστασης της γλώσσας. Η *επικοινωνιακή προσέγγιση* δίνει έμφαση στην έννοια της επικοινωνίας, την οποία προσδιορίζει ως μια μορφή κοινωνικής αλληλεπίδρασης, η οποία περιέχει κανονικότητες και η οποία προσδιορίζεται από βιολογικούς, συναισθηματικούς, νοητικούς, εθνολογικούς και ευρύτερα κοινωνικούς παράγοντες, οι οποίοι δεν είναι πάντα προβλέψιμοι. Οι κανονικότητες στις οποίες στηρίζεται η επικοινωνία είναι υπαρκτοί, γιατί αλλιώς δε θα ήταν δυνατή η επίτευξή της. Οι κανονικότητες όμως αυτές, εκτός από τις βασικές, είναι δύσκολα περιγράψιμες. Με την έννοια αυτή θα λέγαμε ότι η επικοινωνία αποτελεί ένα σύστημα άρρητων κανονικοτήτων, οι οποίες μεταβιβάζονται και κατακτώνται διά της χρήσης. Σε τελευταία ανάλυση, λοιπόν, η επικοινωνία είναι χρήση και όχι γνώση αλλά είναι και η διαδικασία μέσω της οποίας νοηματοδοτείται ο περιβάλλον κόσμος του ατόμου, διαμορφώνονται στάσεις, απόψεις, συμπεριφορές και πολιτισμικά στερεότυπα. Στο πλαίσιο της *επικοινωνιακής προσέγγισης* θεωρήθηκε η έννοια της επικοινωνιακής ικανότητας ως μια αντικειμενικά μετρήσιμη ικανότητα χρήσης της γλώσσας σε ποικίλα πλαίσια επικοινωνίας. Με τη λογική αυτή συντάχθηκαν τα εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας, κυρίως για την αγγλική και τη γαλλική ως ξένων γλωσσών, με τα οποία προωθούνταν η κατάκτηση του γλωσσικού φαινομένου σε επιμέρους διαστάσεις, τις λεκτικές πράξεις.

Η *επικοινωνιακή προσέγγιση* που ήταν αποτέλεσμα των κοινωνικοπολιτισμικών αλλαγών που άρχισαν να διαφαίνονται από τα τέλη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, οι οποίες αλλαγές, εκτός των άλλων, οδήγησαν στην επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων, άρα και στην ανάγκη εκμάθησης γλωσσών, έδωσε μια καταρχήν ρεαλιστική απάντηση στο μεθοδολογικό ζητούμενο για την αποτελεσματική διδασκαλία κυρίως των ξένων γλωσσών, ενείχε όμως και ορισμένα μειονεκτήματα, τα οποία άρχισαν να εντοπίζονται και να δημοσιοποιούνται μετά από ορισμένα χρόνια εφαρμογής των μεθόδων και μεθοδολογικών μοντέλων που προτάθηκαν με βάση τις αρχές της *επικοινωνιακής προσέγγισης*. Μια πολύ περιεκτική αλλά και αντιπροσωπευτική κριτική της

προσέγγισης κάνει ο Αρχάκης (υπό δημ.), την οποία παραθέτω αυτούσια: *Ωστόσο, η εφαρμογή της προσέγγισης αυτής έχει πολλές φορές 'αρκεστεί' σε ιδεατές, προδιαγεγραμμένες και τυποποιημένες επικοινωνιακές περιστάσεις στην τάξη, ενώ συνήθως αποφεύγει τη συλλογή των απαραίτητων εθνογραφικών πληροφοριών για το κοινωνικό περιβάλλον των συγκεκριμένων μαθητών στους οποίους απευθύνεται (βλ. μεταξύ άλλων Κωστούλη 2001 Μοσχονάς 2003). Κυρίως όμως η επικοινωνιακή-κειμενοκεντρική προσέγγιση δεν λαμβάνει υπόψη της και δεν αναφέρεται κατά τη μαθησιακή διαδικασία στην κριτική διάγνωση των προϋποθέσεων της επικοινωνίας όπως αυτή εξελίσσεται στο πλαίσιο μιας επικοινωνιακής περίπτωσης. Θεωρεί μάλιστα δεδομένες τις συσχετίσεις γλωσσικών ποικιλιών και επικοινωνιακών περιστάσεων, όπως και τις κρατούσες επικοινωνιακές συμβάσεις.*

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 έγινε κατανοητό από τη Γλωσσοδιδασκτική ότι η επικοινωνιακή ικανότητα δεν μπορεί να είναι μια λίστα γλωσσικών πράξεων που ζει ο χρήστης μιας γλώσσας, αλλά μια δυναμική επιλογή των κατάλληλων στρατηγικών, με τις οποίες πλαισιώνεται επικοινωνιακά ο λόγος. Έτσι, οι γλωσσολογικές έρευνες της δεκαετίας του 1990, οι οποίες ασχολούνταν με την *Ανάλυση Λόγου* και τα *κειμενικά είδη*, τονίζουν την αναγκαιότητα εμπλοκής και ενασχόλησης των μαθητών/τριών με θεσμικά οριοθετημένες μορφές λόγου και με μορφές κειμένων που παράγονται μέσα σε συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτισμικές ή γλωσσικές ομάδες. Γι' αυτό ο σκοπός της διδασκαλίας της γλώσσας επεκτείνεται πέρα από την απόκτηση εκ μέρους των μαθητών/τριών της επικοινωνιακής ικανότητας και δίνει έμφαση στην καλλιέργεια της ικανότητας επιλογής των συμβάσεων του ανάλογου κειμενικού είδους, ώστε να επιτευχθούν οι κοινωνικοί σκοποί που θέτουν οι μαθητές/τριες σε κάθε τομέα δράσης. Αυτού του είδους η έμφαση στη διδασκαλία και μάθηση της γλώσσας φέρνει στο κέντρο της γλωσσικής διδασκαλίας την έννοια του *γραμματισμού*, μιας κοινωνικής δηλαδή πρακτικής που δεν είναι στατική και σταθερή, αλλά που επαναπροσδιορίζεται κάθε φορά σε σχέση με το κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο λαμβάνει χώρα. Σήμερα ο όρος *γραμματισμός* δε σημαίνει μόνο την ικανότητα του ατόμου να κατανοεί ένα κείμενο, αλλά και την ικανότητα να κατανοεί, να ερμηνεύει και να αντιμετωπίζει κριτικά τους διάφορους τύπους λόγου, να είναι σε θέση να παράγει μια γκάμα ειδών λόγου και γενικά να ελέγχει τη ζωή και το περιβάλλον του διά του λόγου. Με την ευρύτερη έννοια ο *γραμματισμός* αποτελεί έναν κοινωνικό θεσμό, ένα

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

περίπλοκο φαινόμενο που συνδυάζει πολλαπλές πολιτισμικές, κοινωνικές, ιστορικές και γνωστικές πλευρές.

Στο πλαίσιο αυτής της παιδαγωγικής έχουν διαμορφωθεί διάφορες διδακτικές προτάσεις, οι οποίες συγκροτούν και τις αρχές της εν λόγω παιδαγωγικής, οι οποίες σε γενικές γραμμές είναι οι εξής:

α) εφαρμογή μέσα στην τάξη πρακτικών *γραμματισμών* που συνδέονται με *γραμματισμούς* που μπορεί να συναντήσουν ή και συναντούν οι μαθητές/τριες στην οικογένειά τους και στο ευρύτερο κοινωνικό τους περιβάλλον,

β) λαμβάνονται υπόψη οι διαφορετικές γλωσσικές αφετηρίες *γραμματισμού* από τις οποίες ξεκινάν οι μαθητές/τριες ως κοινωνικά υποκείμενα,

γ) διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους μαθησιακές στρατηγικές διευρύνουν τη γλωσσική και κοινωνική ανάπτυξη προς τις κατευθύνσεις που ορίζει ο *γραμματισμός*,

δ) ενεργητική συμμετοχή των μαθητών/τριών στη μάθηση των *γραμματισμών*,

ε) ενασχόληση με κείμενα που έχουν νόημα για τη ζωή και αποτελούν παρεμβάσεις στην κοινωνική ζωή,

στ) δίνεται έμφαση στην έννοια του *είδους λόγου*, το οποίο προσεγγίζεται ως κοινωνική πράξη ενταγμένη κάθε φορά μέσα σε ένα κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον, το οποίο το διαμορφώνει και για το οποίο διαμορφώνεται.

4

Η οικονομική όμως και κοινωνική πραγματικότητα που είχε διαμορφωθεί στα τέλη της δεκαετίας του 1990 στις χώρες του δυτικού κόσμου δημιούργησε ένα περιβάλλον (γλωσσική και πολιτισμική πολυμορφία κοινωνιών, εξάπλωση της σύγχρονης τεχνολογίας, κυριαρχία των ΜΜΕ, πολυτροπικότητα κειμένων κτλ.), το οποίο δημιούργησε μια συνεχώς αυξανόμενη απαίτηση για απόκτηση δεξιοτήτων απαραίτητων για την κατανόηση του, γεγονός που είχε αναμφίβολα επίπτωση στην εκπαίδευση. Στο πλαίσιο αυτό έγινε κατανοητό ότι η παιδαγωγική του γραμματισμού δεν ήταν πλήρης και επαρκής για να δώσει τη δυνατότητα στους/στις μαθητές/τριες να προσεγγίσουν την ανθρώπινη επικοινωνία στο σύνολό της, τις διάφορες διαστάσεις της και τα διάφορα είδη κειμένου που αυτή περιλαμβάνει. Έπρεπε να συμπληρωθεί, ώστε να δοθεί ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο θα ήταν δυνατή διδακτικά η προσέγγιση του σύγχρονου περιβάλλοντος και ιδίως των λόγων μέσω των οποίων εκφράζεται αυτό. Το νέο πλαίσιο είναι αυτό που ονομάζεται *πολυγραμματισμοί* (multiliteracies), μέσω του οποίου αναδεικνύεται η αναγκαιότητα ανάπτυξης ικανοτήτων και δεξιοτήτων

Πανεπιστήμιο Αθηνών
Τμήμα Νηπιαγωγών
Εργαστήριο Γλώσσας και Προγραμμάτων
Γλωσσικής Διδασκαλίας

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΤΕΡΝΗΣ

απαραίτητων για την κατανόηση κειμένων που συνδυάζουν διαφορετικά σημειωτικά μέσα για την παραγωγή νοήματος (γλωσσικός, οπτικός, ηχητικός) και λόγων που παράγονται σε πολυμορφικά και πολυπολιτισμικά κοινωνικά περιβάλλοντα. Βασικές παραδοχές της παιδαγωγικής των *πολυγραμματισμών* είναι η ύπαρξη πολυμορφίας στα σύγχρονα κείμενα και στον σύγχρονο κόσμο και η συχνή και ταχύτατη αλλαγή του περιβάλλοντος κόσμου, μέσα στον οποίο κινείται ο σύγχρονος άνθρωπος. Γι' αυτό η μάθηση για την παιδαγωγική των *πολυγραμματισμών* αποτελεί μια πολύμορφη και πολυτροπική διαδικασία, με την οποία το άτομο αναδιαμορφώνει συνεχώς τον ίδιο του τον εαυτό, και μια πράξη συνεχούς δημιουργίας και μετασχηματισμού των σημείων και των κειμένων ανάλογα με τα υφιστάμενα στον περιβάλλοντα μαθησιακό και κοινωνικό χώρο δεδομένα και ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τις προσδοκίες των εμπλεκόμενων στη μαθησιακή διαδικασία (εκπαιδευτικοί και μαθητές). Σκοπός του σχολείου είναι να φέρει τους/τις μαθητές/τριες σε επαφή και με άλλες πηγές νοήματος εκτός της γλωσσικής. Τέτοιες πηγές είναι οι οπτικές, οι ηχητικές, οι αρχιτεκτονικές κτλ. Η παιδαγωγική των *πολυγραμματισμών* προτείνει διδακτικές αρχές που αποσκοπούν στον εκπαιδευτικό πλουραλισμό, στη διεύρυνση των οριζόντων των μαθητών/τριών, στην καλλιέργεια αξιοποίησης όλων των πηγών νοήματος, ώστε να είναι σε θέση να συνδέονται με άλλους κόσμους ζωής. Με αυτήν την έννοια η παιδαγωγική των *πολυγραμματισμών* δεν αναιρεί καμιά από διδακτικές πρακτικές της παιδαγωγικής του γραμματισμού, αλλά τις συμπληρώνει επιχειρώντας να εμβυθίσει τους/τις μαθητές/τριες σε καθημερινές πρακτικές παραγωγής νοήματος χρησιμοποιώντας διάφορα μέσα και μεθόδους. Γι' αυτό οι διάφορες διδακτικές προτάσεις που συγκροτούνται στο πλαίσιο των *πολυγραμματισμών* διατηρούν τις αρχές της παιδαγωγικής του γραμματισμού, όπως παρουσιάστηκαν παραπάνω, αλλά υιοθετούν και άλλες, συμπληρωματικές, αρχές με τις οποίες υλοποιείται η εν λόγω παιδαγωγική. Οι αρχές αυτές είναι οι εξής:

α) προσέγγιση των κειμένων ως πολυεπίπεδων, πολυτροπικών και πολύσημων σημειωτικών προϊόντων,

β) στόχος της διδασκαλίας είναι η απόκτηση δεξιοτήτων που θα επιτρέψουν τους/τις μαθητές/τριες να κινηθούν στη μελλοντική ζωή τους ενεργά και συνειδητά,

γ) δίνεται έμφαση στην εμβύθιση των μαθητών/τριών στην κοινωνική τους εμπειρία και η με βάση αυτή κατασκευή του νοήματος.

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Τμήμα Νηπιαγωγών
Εργαστήριο Γλώσσας και Προγραμμάτων
Γλωσσικής Διδασκαλίας

4. Ο κριτικός γραμματισμός ως πλαίσιο διδακτικής της γλώσσας.

Ο κριτικός γραμματισμός αποτελεί ένα πλαίσιο αρχών γλωσσικής διδασκαλίας που δημιουργείται από τις αντιλήψεις που εκφράστηκαν από γλωσσολόγους, κυρίως μαθητές του M. A. K. Halliday, σύμφωνα με τις οποίες τα γλωσσικά φαινόμενα συνδέονται πολύ στενά με τα κοινωνικά φαινόμενα. Η γλωσσική χρήση καθορίζεται κάθε φορά από τις σχέσεις εξουσίας που διέπουν τους/τις επικοινωνούντες/σες, τις επαγγελματικές, κοινωνικές και άλλες σχέσεις. Καθορίζεται επίσης από την κοινωνική δραστηριότητα στο πλαίσιο της οποίας λαμβάνει χώρα, τους σκοπούς και την ιδεολογία των επικοινωνούντων. Για τον κριτικό γραμματισμό ο λόγος (discourse) είναι ένας κοινωνικά αποδεκτός συνδυασμός ανάμεσα σε τρόπους που χρησιμοποιούμε τη γλώσσα, που σκεφτόμαστε, αισθανόμαστε, πιστεύουμε, αξιολογούμε και δρούμε. Οι τρόποι αυτοί μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να προσδώσουν σε κάποιον την ταυτότητα του μέλους μιας κοινωνικά σημαντικής ομάδας ή ενός κοινωνικού δικτύου ή να επισημάνουν ότι κάποιος διαδραματίζει έναν κοινωνικό ρόλο με σημασία (Gee 1990).

Γι' αυτό η εκπαίδευση, σύμφωνα με τις αρχές του κριτικού γραμματισμού, η εκπαίδευση θα πρέπει να δημιουργεί πολίτες με κριτικό πνεύμα, ώστε να είναι σε θέση να κατανοούν τον κόσμο αλλά και να παρεμβαίνουν στην κοινωνία και να τη διαμορφώνουν. Μέσα στο πλαίσιο αυτό η παιδαγωγική του κριτικού γραμματισμού στηρίζεται στις εξής αρχές:

α) απώτερος σκοπός της γλωσσικής διδασκαλίας είναι η συνδιαμόρφωση των μαθητών/τριών σε κριτικά υποκείμενα,

β) δίνει έμφαση στην καλλιέργεια του τρόπου που η γλώσσα δομεί ποικίλα κείμενα αλλά και στην ανάδειξη των πρακτικών, μέσω των οποίων διαπραγματευόμαστε τα κείμενα,

γ) στόχος είναι η συνεργασία όλων των μελών της σχολικής κοινότητας στην παραγωγή και τη διαπραγμάτευση νοημάτων που τους/τις αφορούν,

δ) δίνεται έμφαση στη διεύρυνση της δημιουργικότητας των μαθητών/τριών μέσω της εμπλοκής τους με ποικίλες κειμενικές πρακτικές.

5. Συμπεράσματα: τα ασυνεχή και συνεχή των γλωσσοδιδακτικών θεωριών

Με όσα ειπώθηκαν προηγουμένως γνωρίσαμε τις επιστημολογικές και κοινωνικοπολιτισμικές καταβολές καθώς και τις βασικές αρχές των κυρίαρχων (ή λιγότερο κυρίαρχων) γλωσσοδιδακτικών προσεγγίσεων της τελευταίας τριακονταετίας. Διαπιστώσαμε τα εξής:

A) Όσον αφορά την Επικοινωνιακή Προσέγγιση

- Η γλώσσα θεωρείται ως πλαισιωμένη οντότητα από κοινωνικοπολιτισμικές και άλλες παραμέτρους.
- Πρωταρχικός στόχος της διδασκαλίας είναι η καλλιέργεια του προφορικού και του γραπτού λόγου ως εκφράσεων της επικοινωνιακής διάστασης της γλώσσας.
- Κατά τη διδασκαλία δίνεται έμφαση στην έννοια της επικοινωνίας, η οποία προσδιορίζεται ως μια μορφή κοινωνικής αλληλεπίδρασης, η οποία περιέχει κανονικότητες και η οποία προσδιορίζεται από βιολογικούς, συναισθηματικούς, νοητικούς, εθνολογικούς και ευρύτερα κοινωνικούς παράγοντες, οι οποίοι δεν είναι πάντα προβλέψιμοι.
- Η έννοια της επικοινωνιακής ικανότητας θεωρείται ως μια αντικειμενικά μετρήσιμη ικανότητα χρήσης της γλώσσας σε ποικίλα πλαίσια επικοινωνίας.
- Κατά τη διδασκαλία «συνήθως αποφεύγεται η συλλογή των απαραίτητων εθνογραφικών πληροφοριών για το κοινωνικό περιβάλλον των συγκεκριμένων μαθητών/τριών στους/στις οποίους/ες απευθύνεται».
- Η προσέγγιση «δεν αναφέρεται στην κριτική διάγνωση των προϋποθέσεων της επικοινωνίας, όπως αυτή εξελίσσεται στο πλαίσιο μιας επικοινωνιακής περίπτωσης».

B) Όσον αφορά τις μετά την επικοινωνιακή προσέγγιση προσεγγίσεις (κειμενοκεντρικές, γραμματισμικές, πολυγραμματισμικές κτλ.).

- Δίνεται έμφαση στην έννοια του κειμένου, η οποία εκλαμβάνεται ως μια γλωσσική ενότητα που έχει καθορισμένα όρια, εσωτερική συνοχή και φέρνει τόσο στοιχεία από τις προθέσεις του δημιουργού όσο και νοήματα

που συνδέονται με εξωγλωσσικές καταστάσεις και επικοινωνιακές συνθήκες (Χατζησαββίδης υπό δημ.).

- Προωθείται η εμπλοκή και ενασχόληση των μαθητών/τριών με θεσμικά οριοθετημένες μορφές λόγου και με μορφές κειμένων που παράγονται μέσα σε συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτισμικές ή γλωσσικές ομάδες.
- Κατά τη διδασκαλία δίνεται έμφαση στην καλλιέργεια της ικανότητας επιλογής των συμβάσεων του ανάλογου *κειμενικού είδους*, ώστε να επιτευχθούν οι κοινωνικοί σκοποί που θέτουν οι μαθητές/τριες σε κάθε τομέα δράσης.
- Γίνεται κυρίαρχη η έννοια του *γραμματισμού*, η οποία νοείται ως ικανότητα του ατόμου να ελέγχει τη ζωή και το περιβάλλον του διά του λόγου.
- Δίνεται έμφαση στην έννοια του *είδους λόγου*, το οποίο προσεγγίζεται ως κοινωνική πράξη ενταγμένη κάθε φορά μέσα σε ένα κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον, το οποίο το διαμορφώνει και για το οποίο διαμορφώνεται.
- Τονίζεται η αναγκαιότητα ανάπτυξης ικανοτήτων και δεξιοτήτων απαραίτητων για την κατανόηση κειμένων που συνδυάζουν διαφορετικά σημειωτικά μέσα για την παραγωγή νοήματος (γλωσσικός, οπτικός, ηχητικός) και λόγων που παράγονται σε πολυμορφικά και πολυπολιτισμικά κοινωνικά περιβάλλοντα (*πολυγραμματισμοί*).
- Ο *λόγος* και τα *είδη λόγου* δεν αντιμετωπίζονται ως οντότητες με μια κοινωνική δυναμική.
- Δε δίνεται έμφαση στον κριτικό αναστοχασμό των μαθητών/τριών κατά τη διδασκαλία.

Γ) Όσον αφορά τον κριτικό γραμματισμό

- Δίνεται έμφαση στην καλλιέργεια των τρόπων με τους οποίους δομούνται ποικίλα κείμενα με τα συστατικά της γλώσσας αλλά και στην ανάδειξη μέσω της ανάγνωσης και της συγγραφής νέων τρόπων διαπραγμάτευσης των κειμένων που παράγονται στο πλαίσιο του σχολικού περιβάλλοντος.

- Καλλιέργεια του κριτικού αναστοχασμού μέσω του λόγου, ώστε τα άτομα όχι μόνο να είναι σε θέση να ελέγχουν το περιβάλλον αλλά και να παρεμβαίνουν σ' αυτό.
- Δημιουργία τάξεων σε κοινότητες *κριτικού γραμματισμού*, όπου όλοι/ες οι μαθητές/τριες, ανεξαρτήτως φύλου, φυλής και ικανοτήτων, είναι ισότιμοι/ες στις μαθησιακές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στο σχολείο.
- Η διδασκαλία της γλώσσας δεν περιορίζεται σε ένα σύνολο προαποφασισμένων γραμματικών γνώσεων και κειμενικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων προσδιορισμένων ανεξάρτητα από το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον προέλευσης των μαθητών/τριών.
- Δίνεται έμφαση στην εθνογραφική ευαισθητοποίηση των μαθητών/τριών.

Βλέποντας με μια γρήγορη αλλά προσεκτική ματιά τις διαπιστώσεις που παρατέθηκαν μόλις προηγουμένως μπορούμε να προχωρήσουμε σε συμπεράσματα για τη συνέχεια (ή ασυνέχεια) των τριών, σχηματικά, κυρίαρχων γλωσσοδιδακτικών θεωριών της τελευταίας τριακονταετίας.

Με την *επικοινωνιακή προσέγγιση* δίνεται έμφαση στην επικοινωνία και την εσωτερίκευση εκ μέρους των μαθητών/τριών των κοινωνικών συμβάσεων που περιέχει αυτή χωρίς να προκρίνεται η δυνατότητα ανάπτυξης μιας κριτικής και αναστοχαστικής-παρεμβατικής ικανότητας στο κοινωνικό γίνεσθαι ούτε και η δυνατότητα διερεύνησης των λόγων για τους οποίους διαμορφώνονται κατά την επικοινωνία οι χ ή ψ μορφές λόγου και όχι οι άλλες.

Στις μεταεπικοινωνιακές προσεγγίσεις (*γραμματισμός, πολυγραμματισμοί κτλ.*) η έννοια της επικοινωνίας και της καλλιέργειας της θεωρούνται ως αυτονόητες πραγματικότητες και προκρίνεται ως σημαντικότερη για τη διδασκαλία της γλώσσας η ικανότητα εφαρμογής και μετασχηματισμού, μέσω της κριτικής θεώρησης του κοινωνικού γίνεσθαι, των επικοινωνιακών και άλλων συμβάσεων που καθορίζουν την επικοινωνία, ώστε οι μαθητές/τριες να γίνουν ικανοί/ές να παράγουν λόγο ανάλογο με τις απαιτήσεις που θα αντιμετωπίσουν ως μελλοντικοί/ές πολίτες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αποκτούν και ικανότητες παρέμβασης στο κοινωνικό γίνεσθαι.

Ο κριτικός γραμματισμός με τη σειρά του δέχεται ως αυτονόητη την έννοια της επικοινωνίας και της καλλιέργειάς της, την οποία την αντιμετωπίζει ως ένα δυναμικό, μεταλλασσόμενο ανάλογα με τις κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες φαινόμενο και τη γειώνει περισσότερο από τις προηγούμενες προσεγγίσεις στο κοινωνικό γίνεσθαι, το οποίο το βλέπει κι αυτό ως ένα δυναμικό, ποικιλόμορφο και πολύμορφο μόρφωμα. Γι' αυτό προκρίνει ως πιο σημαντική στρατηγική κατάκτησης της γλώσσας, εκτός από την κριτική διερεύνηση των λόγων που διαμορφώνουν τα κείμενα και την αναστοχαστική προσέγγιση και διαπραγμάτευση των παραγόμενων μέσα στην τάξη προφορικών και γραπτών κειμένων.

Επικοινωνία, λοιπόν, κείμενο και κοινωνία αποτελούν στον κριτικό γραμματισμό τους τρεις πυλώνες πάνω στους οποίους στηρίζεται η μεθοδολογία διδασκαλίας της γλώσσας.

Με όλα τα παραπάνω νομίζω πως γίνεται σαφής η συνέχεια των γλωσσοδιδακτικών θεωριών της τελευταίας τριακονταπενταετίας. Συντελέστηκε μάλιστα αυτή παρακολουθώντας με συνετή, θα έλεγα, συνέπεια τις αλλαγές, τις ταχύτατες αλλαγές που συντελέστηκαν και συντελούνται στον κόσμο τα τελευταία χρόνια. Ίσως η παγκόσμια ύφεση, η οποία θα προκαλέσει οπωσδήποτε νέες αλλαγές, προωθήσει και νέα στοιχεία στη Γλωσσοδιδασκαλία.

Βιβλιογραφία

- Αρχάκης, Α. & Β. Τσάκωνα. υ.δ. Προσεγγίζοντας τον κριτικό γραμματισμό μέσα από το πρίσμα της αφήγησης, στο Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα.
- Gee, J. P. 1990. *Social linguistics and literacies: Ideology in discourses. Critical perspectives on literacy and education*. London: Falmer Press
- Χατζησαββίδης, Σ. υ.δ. *Γραμματική της νέας ελληνικής. Σύνταξη-Σημασιολογία/Λεξιλόγιο-Πραγματολογία*. Τόμος Β΄.